

Lisztóczy László

Petőfi és a Va(c)hot(t) fivérek

A Heves megyéhez – mindenekelőtt Gyöngyöshöz – szoros szálakkal kötődő testvérpár, Vachott Sándor (Gyöngyös, 1818. november 17. – Buda, 1861. április 9.) és öccse, Vahot Imre (Gyöngyös, 1820. február 25. – Budapest, 1879. február 21.) tevékenységének – életművük önértékein túl – kétségtelenül a legjelentősebb eredménye, hogy fölkarolták a pályakezdő Petőfit: enyhítették anyagi gondjait, személyes kiállításukkal és az irodalmi körökben támasztott hírveréssel elősegítették magára találását és népszerűvé válását.

Vachott Sándor 1843. május 14. és július 4. között a pozsonyi országgyűlésen ismerkedett meg és kötött életre szóló barátságot a nála jó négy esztendővel fiatalabb, pályája küszöbén álló Petőfivel. Négy év különbséggel kezdték költői pályájukat is: Vachott Sándor 1838-ban, Petőfi 1842-ben publikálta első verseit. Némiképpen motiválhatta barátságukat, hogy mindkettőjüket evangélikus hitre és Sándor névre keresztelték.

A pozsonyi diétán Vachott Sándor pénzgyűjtést is kezdeményezett alacsony sorból származó és nélkülöző költőtársa számára, amelyet leendő apósa, Csapó János jelentős összeggel gyarapított. A Pozsonyból június elején menyasszonyához, Csapó Máriához Pestre hazalátogató Vachott Sándor magával vitte Petőfi Bajza Józsefhez intézett levelét. Bajza a földije és pártfogója volt, tekintélyét latba vetette frissen szerzett barátja érdekében is. Az *Athenaeum* munkatársai között is gyűjtőívet köröztettek Petőfi javára. Bajza június 18-án Toldy Ferenchez írt levelében arról számolt be, hogy nála addig 11 pengőforint gyűlt össze. A végül 30 pengőforintra kerekedő összeg a nyomortól mentette meg a szorult helyzetben lévő költőt.

Bajza még nevelői állást is akart szerezni Petőfi számára, Vörösmarty pedig a Nemzeti Színházhoz kívánta bejuttatni. Ez utóbbit Nagy Ignác is segítette volna. Június vége felé írt levelében Nagy Ignác azzal invitálta Pestre Petőfit, hogy a Nemzeti Színháznál szereznek neki helyet, és néhány fordítással is megbízza őt a szerkesztésében megjelenő *Külföldi Regénytár* részére. A második ígéret teljesült is: Petőfinek csakhamar két regényfordítása jelent meg az említett sorozatban, melyekért busás tiszteletdíjat kapott.

Vachott Sándor hírverése tehát rövid idő alatt viszonylag széles körben visszhangra talált.

A Nemzeti Kör Vörösmarty Mihály előterjesztésére 1844. március 27-i és május 11-i ülésén foglalkozott a hozzájuk eljuttatott Petőfi-kéziratok sorsával. A két időpont között Vörösmarty, Szigligeti Ede és Vachott Sándor mint a versek ér-

tékelésére kijelölt bizottság tagjai tanulmányozták a 10 ív terjedelmű kéziratot. Vachott Sándor nemcsak határozottan támogatta a versek kiadását, hanem – a Nemzeti Kör más tagjaival együtt – anyagilag is jótállt érte. Még 1844-ben meg is jelent Petőfi első, *Versek* című gyűjteményes kötete. A *helység kalapácsa* csupán az elhúzódó szerkesztési és nyomdai munkálatok miatt látott napvilágot két héttel korábban.

Petőfi 1844. július 1-jétől 1845. március végéig a *Pesti Divatlap* segédszerkesztője volt. A főszerkesztő, Vahot Imre azt írta memoárjában, hogy a következő feltételekkel és ígéretekkel hívta meg őt a hetilaphoz: „Az általam átvett s gyökeresen átalakítandó *Pesti Divatlap* hetenként egyszer fog megjeleni, s Önnek mint segédemnek nem lesz más dolga, mint a nyomdai hibákat egyszer kijavítani, egyet mást magyarra fordítani, s minden számban egy-egy magyaros zamatu s izü verset írni. [...] A mondott segédi foglalkozásért ajánlok önnek szállást, jó magyaros táplát, kiszolgáltatot, s havonként 15 forintot, s ezen fölül minden versét külön díjazom, mi havonként szintén fölmehet 20–30 forintra.” A tényleges segédszerkesztői munka az itt fölvázoltnál lényegesen több és terhesebb volt, mindenesetre a költőt biztos és folyamatos jövedelemhez juttatta. H. Törő Györgyi számításai szerint a Vahot Imrétől kapott ingyen koszton és szálláson kívül kb. 30 pengőforint volt a havi jövedelme, ami „a súlyos anyagi gondoktól megmentette”.

A megállapodásnak az a pontja, hogy Petőfinek minden számba írnia kell egy-egy verset, csaknem maradéktalanul teljesült. 1844. augusztus harmadik hetében jelent meg például *Néprománc* címmel a *Megy a juhász számáron...*, melyhez Vahot Imre a következő lapalji jegyzetet fűzte: „Mindenki el fogja ismerni, hogy ez ép oly szép mint egyszerű népies románc a költészet e nemében példányul szolgálhat; – hasonlít ez a híres hollandi festész Van Goyen tájképeihez, melly (!) sokszor csak egy puszta síkságot képez, egy nagy fával, kúttal vagy más illy félével; de azért a nemzeti jellem még tájképeit is erősen bélyegzi.” A szerkesztői megjegyzés azon túl, hogy a verset az olvasók figyelmébe ajánlotta, hangsúlyosan mutatott rá eredetiségére is.

Frankenburg Adolf, az *Életképek* szerkesztője 1844 novemberében jutalmat ajánlott föl a folyóirat 1844. második félévi számaiban megjelent „legjobb elbeszélésre és költeményre”, az előbbire tíz, az utóbbira három aranyat. A versek elbírálására Bajza Józsefet, Garay Jánost és Vachott Sándort kérte meg. A legjobb versre kitűzött három aranyat január 25-én Garay János és Vachott Sándor szavazatával, Bajza József szavazata ellenében Petőfinek ítelték *Egri hangok* című alkotásáért.

Vahot Imre 1844. november közepén arra figyelt föl, hogy lakója, Petőfi – szokását szegve – „honn maradt estvéneként, s jól befűtötte kis szobáját, pongyolára vetkőzött, rá-rágyújtott hosszú szárú pipájára, s egész füstfelhőt csinált maga körül, s olykor egyet kortyantva a hevítő piros borból, nyugtalanul járt fel s alá; mint egy

oroszlán a szűk kalitban.” Szerinte csak hat nap és hat éjszaka kellett ahhoz, hogy a maga képzelte népi eposzt, a *Kukorica Jancsit* megalkossa. A hősköltemény első változata a ma ismertnek körülbelül a felénél fejeződött be, feltehetően ott, ahol Jancsi a francia udvarból hazaérkezik. Vahot Imre úgy emlékszik, hogy a folytatásra ő vette rá a költőt: a földi megpróbáltatások után fölropítí hősét a mesék, a vágyak birodalmába, megteremti a népi álomország képét. Vahot Imre magának tulajdonítja a címcserét is: ő „morzsolta le” – úgymond – *Kukorica Jancsit*, s avatta *János vitézzé*. A *Pesti Divatlap* 1844. december 8-i száma már arról tudósított, hogy Petőfi „a napokban Vörösmarty, Vachott Sándor és e lap szerkesztője előtt olvasá föl legújabb nagy költeményét, illy cím alatt: *János vitéz...*” Petőfi Vörösmarty ajánlásával hiába kilincselte a kiadóknál, egyikük se merte vállalni a kockázatot: akkor még pályája küszöbén állt, nem volt igazán közkedvelt, 1844 októberében megjelent műve, *A helység kalapácsa* nem aratott közönségsikert. Végül Vahot Imréhez fordult, aki első kérésre vállalta a kiadást, és *Előbeszédet* is írt hozzá. Ebben így indokolta elhatározását: „Az első az: mert meg valék győződve jelességéről; második az: mert a gényis ifju költőt, amennyire tölem telhetett, munkájához méltóan akarám díjazni...” „Mert lehet-e, főleg fejlődő irodalomra nézve nagyobb becsű kincs – fejt ki a továbbiakban –, mint az, mellyben nemzetiségünk legtisztább forrása, a népi elem, s az annyira sajátos és eredeti népköltészet a műveltebb költői szellem által némileg nemesítve tűnik fel?” Az 1845. március 6-án napvilágot látott hősköltemény hatalmas sikert aratott, a költő egyszer s mindenkorra beírta a nevét olvasói szívébe. Az érte kapott 100 forintot teljes egészében nélkülöző szüleinek ajándékozta. A mű népszerűségét az is szemlélteti, hogy az 1845-ös első kiadást a következő esztendőben a második, olcsóbb kiadás követte. Ennek szükségét Vahot Imre már az első kiadás előszavában megérezte. A *János vitéz* az egyetlen Petőfi-kötet (összes versei 1847-ben és 1848-ban megjelent gyűjteményén kívül), mely a költő életében két alkalommal is napvilágot látott. Mindkét kiadás 500 példányban került forgalomba, ami akkor magas példányszám volt.

A baráti és munkatársi kapcsolat révén Vahot Imre Petőfi műhelytitkaihoz is közel férközhetett. Köztudott, hogy a pályakezdő Petőfire jelentős hatást gyakorolt a francia népköltő, Béranger. Vahot Imre 1844. november 5-én kelt levelében arra biztatta a Franciaországban utazó Erdélyi Jánost, hogy keresse föl Béranger-t, majd hozzáfűzte: „Ezt Petőfi izente”.

Vahot Imre bízta meg Petőfi arcképének az elkészítésével a korszak egyik legjelentősebb portréfestőjét, Barabás Miklóst. Készülését három alkalommal hirdette meg a *Pesti Divatlapban*, és annak mellékleteként terjesztette. A költő növekvő népszerűségét reklámcélokra is fölhasználta: a *Pesti Divatlapot* kezében lobogtatva, Csokonai viseletét utánzó ruhában sétáltatta a Váci utcában. A ruhát ő csi-

náltatta, ő fizette ki a szabómester számláját is. Kerényi Ferenc mutatott rá, hogy „Petőfi – Vahot felszólítására – nem kerülhette el a hazai termékek és terjesztőik népszerűsítését (*Védegyleti dal, Batthyányi és Károlyi grófnék*), a *Pesti Divatlap*-ban publikált muszáj verseket azonban egyetlen későbbi kötetében sem közölte újra”.

Kapcsolatuk nem volt felhőtlen, amit illusztrál Vahot Imre 1844. december 31-én Erdélyi Jánoshoz írt levele: „Petőfi jól versel, de segédszerkesztőnek nem való, – igen sok dolgom van miatta, mindent magam viszek...” Persze a másik fél sem volt teljesen ártatlan: Vahot Imre nem tartotta be valamennyi ígéretét, hajlott arra, hogy a praktikus és az üzleti szempontokat a szellemi és az erkölcsi szempontok fölé helyezze. Petőfinek a függő viszony eleve nem volt ínyére. A szerkesztői munka természetéből és alkati különbségükből fakadóan mind sűrűbben támadt köztük feszültség, amely végül szakításhoz vezetett.

Nem haraggal köszöntek el egymástól. Vahot Imre a *Pesti Divatlap* 1845. március 30-i számában jelentette be, hogy Petőfi mint segédszerkesztő megválk a laptól, de költőként továbbra is munkatársa marad, „egy egész évnegyedre” ellátta őt „jeles verseivel”. Egyezséget kötöttek, hogy április 1-jétől minden héten kizárólag a *Pesti Divatlap*-ban közli költeményeit, az értük járó tiszteletdíjat pedig 2 forintról 3–4 forintra emeli. Vahot április 10-től június 26-ig gazdálkodott a nála hagyott Petőfi-kéziratokkal, július 3-tól kezdve pedig már újabb keletű versek sora következett.

A *Pesti Divatlap* 1845. június 19-i számában Vahot Imre a következő megjegyzést fűzte Petőfinek az őt ért támadásokra válaszoló „Nyílt levelé”-hez: „No hiszen még csak most fogják mondani kis lelkü irigyeid, hogy elbizott vagy. Jól teszed barátom, légy büszke, neked erre több jogod van, mint millióknak. Légy büszke, s vedd meg a törpéket és a gazokat.”

Vitathatatlan, hogy Vahot Imre a *Pesti Divatlap*-ban rendszeresen közölt verseivel, a *János vitéz* kétszeri megjelentetésével, kiemelkedő tehetségének, eredetiségének a fölismerésével és propagálásával hozzájárult Petőfi költői rangjának gyors és látványos emelkedéséhez. Ezen a tényen későbbi egymásnak feszülő indulataik mit sem változtatnak.

Vachott Sándor Petőfihez fűződő viszonya az Etelke-szerelem időszakában mélyült el igazán. Csapó Etelke Vachott Sándor hitvesének, Csapó Máriának a húga volt. A Csapó család sok szállal kapcsolódott a korszak magyar irodalmi életéhez. Csapó Mária és Etelke édesanyjuk, Csajághy Erzsébet révén unokahúga volt Vörösmarty és Bajza feleségének, Csajághy Laurának és Júliának. Otthonukban legendás irodalmi-művészeti szalont működtettek, vendégül látták a kor legnevesebb íróit, színészeit és képzőművészeit.

Vachott Sándor és Csapó Mária 1843. július 10-én – néhány nappal a vőlegény

Pozsonyból való hazatérése után – fogadott egymásnak örök hűséget Pesten, a Deák téri evangélikus templomban. A mézesheteket Zugligetben és Vachott Sándor gyöngyösi szülőházában töltötték. Gyöngyösről a Mátrába és a Felvidéken élő Vachott rokonokhoz is ellátogattak. Szeptember végén tértek vissza Pestre, és a Kecskeméti utcai Wenckheim-házban béreltek lakást.

1844 tavaszán érte őket az első nagy megpróbáltatás, az após, Csapó János erkölcsi és anyagi összeomlása. Vahot Imre így foglalta össze a történeteket: „Csapó megbukott, hamis váltókat csinált, s Pestről megszökött”. Soha többé nem akadtak a nyomára. A magára maradt feleség „csibével” – Csapó Mária három húgával, Etelkével, Jozefával és Vilmával – együtt a Vachott házaspár otthonába költözött.

Petőfi 1844 őszén kezdett udvarolni a gyönyörű Etelkének, és az esztendő végéhez közeledve, egyre sűrűbben kereste föl a Vachott családot. Új élményekkel gazdagodott Vachott Sándorhoz és feleségéhez fűződő viszonya is. A karácsonyestét is náluk töltötte egy előkelő társaságban, melynek tagja volt például a Vörösmarty- és a Bajza-házaspár. Másnap egymagában is újra fölkereste őket. Akkor jegyezte ezeket a sorokat *V. S.-né emlékkönyvébe*, akit Tündér Ilonának becézett, vallomása szerint ő ihlette a *János vitéz* Iluskáját:

*Tudom: mint boldogítod férjedet;
De szinte kívánnám, hogy azt ne tedd,
Ne olyan nagy mértékben legalább.
A fájdalomnak csalogánya ő,
S mióta boldog, hangja ritkán jó...
Gyötörd, hogy halljuk édesbús dalát.*

Az idézett vers találó és emlékezetes fragmentuma a Vachott Sándor költészetét jellemző, ellentétes birtokos jelzős szó szerkezet. Vachott Sándor az emlékezés, a bánat, a fájdalom szelíd, melankolikus hangján szólalt meg, a hazai biedermeier költészet egyik legtehetségesebb, legtisztább orgánumú énekese volt. Eredendő hajlamain kívül személyes sorsa is ezt a hangot erősítette: kamaszkorában, 1831-ben egy esztendő leforgása alatt elvesztette édesanyját és édesapját. 1842 márciusában gyermekágyi lázban meghalt a gondoskodó szeretetével az elvesztett szülőket is helyettesítő, hön szeretett nővére, Erdélyi János felesége, Vachott Kornélia is. Valóban „a fájdalomnak csalogánya” volt, dalaihoz illik az „édesbús” jelző.

Csapó Mária nem csupán mellékszereplője volt férje életének – mint sok feleség a korabeli értelmiségi családokban –, hanem egyenrangú partnere és alkotótársa. Ideális múzsája Vachott Sándor jelentős értékeket teremtő családi költészetének is. E témakört a biedermeier tette népszerűvé. Hullámai – részben Vachott Sándor közvetlen hatására – Petőfit is magukkal ragadták. Petőfi idevágó alkotásai

a magyar családi költészet csúcspontját jelentik. Mindezt Vachott Sándor nem csupán verseivel, hanem személyes példájával, házaselete szépségével és gazdagságával, otthona melegével is inspirálta.

Elvértve más témákban is tetten érhetjük Vachott Sándor hatását a pályakezdő Petőfi lírájára. Egyetlen – korábbi keletű – példával szeretném illusztrálni ezt. 1839-ben Gyöngyösön keletkezett a hazalátogató, de akkor már Pesten élő Vachott Sándor *Vándor dala* című költeménye. Soraiból a búcsúzás mélabús hangulata árad. Isten áldását kéri a „zöldülő vidék”-re, külön is a várost magához ölelő „mesze kék halom”-ra, a Sárhegyre és szülőházára. A szellemes, frappáns befejezés szerint egyedül a Mátra vizeiből táplálkozó, vele együtt „útazó” Nagypatak jelent kivételt:

*Völgy patakja, tőled
Nem búcsúzom el:
Együtt utazunk mi
Isten hírével.*

Ez a strófa szövegegyezést mutat Petőfi *Két vándor* című, 1842 elején keletkezett költeményével, különösen annak indító versszakával:

*Honán kül a fiú,
Honában a patak
Magas hegyek között
Együtt vándorlanak.*

A szövegpárhuzam arról is tanúskodik, hogy Petőfi élénk figyelemmel kísérte a korabeli magyar irodalmi élet eseményeit, és olykor akarva-akaratlan motívumokat kölcsönzött azoktól a költőktől is, akiknek a jelentősége nem mérhető az övéhez.

Etelke karácsony után ágyának esett. Betegségét az ünnepi előkészületek okozta kimerültséggel és megfázással magyarázták. Rövid ideig tartó gyengélkedés után, 1845. január 7-én szívszélhűdésben váratlanul elhunyt. Holttestét Petőfi és Vachott Sándor együtt tette koporsóba. Vachott Sándorné visszaemlékezése szerint hófehér, könnyű csipkeruhában, homlokán jázminból és mirtuszból font koszorúval, imára kulcsolt kezében üde bokrétával és nyájas, mosolygó arccal feködt ravatalán. Oly szép volt, hogy tetszhalottnak hitték, nyolcadikára tervezett temetését is elhalasztották egy nappal.

Petőfi mély gyászba merülve, éjt nappallá téve virrasztott a koporsó mellett. A temetés után két héttel, január 24–25-én a lány üresen maradt szobájába költözött,

részben ott születtek a *Cipruslombok Etelke sírjáról* versei is. Vachott Sándorné így emlékezett vissza ezekre a napokra: „az estéket többnyire együtt tölté velünk, s számtalanszor monda férjemnek, hogy sehol a világon oly jól és otthonosan nem érezhetné magát, mint körünkben. Estelízés (vacsora) után rendszeren bevonultak ketten, férjemmel, Etelke volt szobájába, s néha éjfélig is elbeszéltek vagy olvasgattak együtt, – mialatt mi anyámmal régen feküdni mentünk.”

Élményeit január végén Petőfi is megörökítette *Vahot Sándorhoz* című versében. Soraiban tanítványi alázattal és szeretettel fordul házigazdájához és idősebb pályatársához, a baráthoz és az igaz emberhez. Baráti érzelmeit – melyet a gyász, a fájdalom még igazabbá és ünnepélyesebbé fokozott – ugyanabban a versformában fejezi ki, mint később Szendrey Júlia iránt táplált szerelmét a *Szeretlek, kedvesem* soraiban. Barátságuk indítékainak, történetének és hőfokának ez a hetvennyolc sorból álló költemény a legfőbb dokumentuma. Tanúskodjék róla a következő tíz sor, mely a vers fókuszában áll, s talán annak legszebb és legbeszédesebb részlete:

*Szebb örömeimnek
Napja volt azon nap,
Mellyben a te kebled
Rejtekébe láttam,
S láthatám, hogy benned
Egy a költő s ember,
Hogy dalod s dalodnak
Kútforrása, szíved,
Tiszta egyaránt, mint
A nap és sugára.*

Petőfi később is föl-fölkereste a Vachott házaspárt, akiket a két tragédia, Csapó János eltűnése és Etelke halála Pest elhagyására, vidéken való letelepedésre ösztönzött. Mivel a Csapó család eltartásának a gondja is az ő vállukra nehezedett, korábbi jövedelmükből, gazdálkodás nélkül nem tudtak megélni. Felejtésre, függetlenségre, anyagi biztonságra és „a falusi csöndes élet gyönyörei”-re vágyva az 1845-ös tavasz közeledtén Tápiósápra (a mai Sülysápra) költöztek, ahol bérbe vették a Rakovszky-kastélyt és a hozzá tartozó birtokot. Ott éltek és gazdálkodtak jó két és fél esztendeig.

A tápiósápi évek alatt – fölhasználva Csapó Mária otthonról hozott emlékeit és tapasztalatait is – valóságos szellemi központot, irodalmi-művészeti szalont, biedermeier idillt rendeztek be otthonukban. Számos író barátjuk megfordult náluk, például Czákó Zsigmond, Erdélyi János, Garay János és Vörösmarty Mihály. Petőfi 1845. július 10–11-i látogatását pedig emléktábla örökíti meg a Rakovszky-kastély homlokzatán.

A látogatásról Vachott Sándorné részletesen beszámolt *Rajzok a multból* című memoárjában. 1845. július 10-én, házasságkötésük második évfordulóján a család valamennyi tagja ünnepi ruhába öltözött már, és a bokrétaival díszített asztal mellé ült, hogy ebédjét elköltse. Ekkor hallották meg az udvarukba váratlanul megérkező kocsi robaját: „Sötétkék, égő pirossal bélelt pitykés dolmányban, fején kis pörge magyar kalappal, Petőfi Sándor ugrott ki a kocsiból... Ez már aztán kedves meglepetés! – mondá férjem, barátságosan kezét szorítva az érkezővel. Esküvőtök napját jöttem ünnepelni – viszonzá Petőfi vidáman...”

Vahot Imre a *Pesti Divatlap* 1845. július 24-i számában tette közzé *Nyílt levél Sándor bátyámhoz* című írását, amelyben dátum nélkül egy tápiósápi kirándulásra emlékezett: „...Petőfi és én betoppanunk egy az általad haszonbérbe bírt nagy régi kastélyba...” Minden bizonnyal az imént említett látogatásról esik szó. Petőfi társaságában volt tehát Vahot Imre is, őt azonban sógorasszonya nem említette meg.

Vachott Sándorné – ellentétben a kastély homlokzatán olvasható dátummal – tíz-tizenkét napra teszi a látogatás időtartamát, és az időpont megjelölése nélkül utal Petőfi egy későbbi látogatására is, mely csak néhány óráig tartott.

Vachott Sándor Vörösmarty Mihály és Bajza József nyomdokaiba lépett költészetével. Termékenyítően hatott rá az *Athenaeum* hasábjain teret hódító almanachlírara, annak érzelmes, választékos, formai tökéletességre törekvő, a nyugat-európai verselés szabályait követő, a biedermeier stílus vonásait mutató kifejezésmódja. Eszköztárát az idő múlásával Petőfi népiessége és forradalmisága is gazdagította: a költészetéből áradó egyszerűség, természetesség és őszinteség is segítette őt, hogy elkerülje az almanachlírás sablonjait és modorosságait.

Eszmei téren és pályája alakulásában is rokonság mutatható ki közte és Petőfi között. Az ő gondolkodását is a reformkor emelkedett erkölcse, a romantikus nemzeteszme hatotta át, ösztönözte a közjő, a haza szolgálatára. Ahhoz a progresszív értelmiségi csoporthoz tartozott, amely – Kölcsey szellemében – összekapcsolta a polgárosodás és a nemzeti függetlenség, a haza és a haladás eszméjét.

Tekintetes, nemes, nemzetes és vitézlkő című, barátságuk legintenzívebb szakaszában, 1844 októberében íródott versében például Petőfire emlékeztet az az alig leplezett, esztétikummal nemesített indulat, amellyel a cím- és rangkórság ellen szót emel. A kor előkelőségeinek kijáró címekkel és rangokkal hazáját és nemzetét becézi. Két utolsó strófája az 1848–49-es forradalom és szabadságharc prófécijája:

*És nemzetes legyen hazánk:
Hogy nemzet lakja nép helyett,
És győzzön, ami nemzeti,
Az idegen s a korcs felett.*

*S ha tán a béke csarnokát
Harcfergeteg rombolja szét:
Legyen vitézlő is hazánk,
Megtörve ádáz ellenét!*

Vachott Sándor útja – mint Petőfié is – szükségszerűen vezetett az 1848–49-es forradalom és szabadságharc igenléséhez és önfeláldozó szolgálatához. A forradalom kitörését megelőző esztendőben epigrammák sorában idézte föl múltunk nagyjait, rajzolta meg néhány jeles kortársa arcképét, hogy a maga és mások számára is példaképeket keressen, a rá váró szerepre fölkészüljön. 1847 októberében írta a *Kölcsey* című epigrammát, melynek lírai hőisében a haza üdvéért zokszó nélkül vállalt szenvedés éltető energiává nemesedő, megtisztító, követésre ösztönző, az ő későbbi sorsában is kiteljesedő példáját és hatalmát mutatta föl.

1847 és 1848 fordulóján Tápiósápról hazaköltöztek Gyöngyösre, ott éltek át a forradalom és szabadságharc első hónapjait. Nagy lelkesedéssel fogadták a március 15-i események hírért. Vachott Sándor belépett a gyöngyösi nemzetőrségbe, és keblére tűzve a felesége által készített kokárdát, részt vett katonai gyakorlatokban. Készen állt arra, hogy – Petőfihez hasonlóan – ne csak lantjával, hanem kardjával is védje a haza szabadságát. Várta a délvidéki rác lázadók elleni bevetést is, de életében csakhamar sorsdöntő változás történt: anyai nagybátyja, Kossuth Lajos közvetlen környezetében kapott állást, és családostul Pestre költözött. Először a szeptember 16-án megalakult Országos Honvédelmi Bizottmány, majd a kormányzói hivatal polgári ügyosztálya titkári tisztét töltötte be.

1849 januárjában követték a kormányt és a kormányzót Debrecenbe. Ott született 1849. május 25-én Vachott Sándor egyetlen ismert verse a forradalom és szabadságharc idejéből, a *Ha nap vagy...*, mely – Petőfire emlékeztetően – egyszerre szólaltatta meg szenvedélyes szabadságszeretét és egyéni sorsa s a nemzet jövője miatt érzett aggodalmát. Megszületésének alapötlete egy töről fakad Vörösmarty Mihály *Ábránd* és még nyilvánvalóbban Petőfi *Fa leszek, ha...* című versének alapötletével. Vele kapcsolatban – a műnek a tematikai különbségből fakadó, az eredetiség jegyeit mutató stiláris és szerkezeti értékei miatt nem eléggé megalapozottan – az epigonizmus vádja is fölmerült a szakirodalomban.

A vers megírása után feltartóztathatatlansal sodródtak az események a tragikus végkifejlet felé. A csakhamar bekövetkező orosz beavatkozás összeropantotta az ország maradék erejét. A kormány és a nemzetgyűlés július elején Szegedre, majd Aradra költözött. Vachott Sándor Szegedre még követte a kormányt, majd – nem lelvén „honját a hazában” – kalandos úton Nógrádba, Szirák városába érkezett, és gróf Teleki József kastélyában kapott menedéket.

Felesége és családtagjai számára az idő tájt a régi eperjesi barát, Arday Károly nyújtott védelmet Pomázon, aki az ottani Teleki-birtokok jószágigazgatója volt. A Szirák és Pomáz közötti összeköttetés lehetővé tette, hogy kapcsolatba lépjen feleségével. A gyermeküket nyolc hónapja a szíve alatt hordozó Csapó Mária úgy döntött, hogy – véget vetve a rejtőzködésnek, a titkolózásnak – férje ügyét „hivatalos” útra tereli, és Isten kegyelmére bízva. Vachott Sándort ekkor Pestre rendelték, eljárást indítottak ellene, megtiltották, hogy elhagyja a várost. Szeptember 23-án megszületett Károly névre keresztelt gyermekük. Ekkor felesége újabb közbenjárására Vachott Sándornak is engedélyezték, hogy Pomázra költözzön. A téli hónapokat a Pest közeli településen töltötték.

A szabadságharc bukását követő néhány hónap – és főként a pomázi időszak – Vachott Sándor költői pályájának a legvirágzóbb, legtermékenyebb szakasza. A mérhetetlen fájdalom szétfeszítette benne a hallgatás zsilipeit, versek sorában siratta meg az eltiport forradalmat, örökítette meg akkori szenvedéseit. E tárgykörben mind mennyiségi, mind minőségi szempontból az ő nevéhez fűződik az egyik legrangosabb teljesítmény.

Az ellene folyó eljárást 1850 tavaszán szüntették meg. Végre megnyílt előttük az út hazafelé. Április első napjaiban Gyöngyösre, októberben pedig Nagyrédére költöztek.

1852. december 6-án Sárosi Gyula rejtegetése miatt letartóztatták, és a hírhedt pesti börtönbe, az Újépületbe zárták. Érzékeny, könnyen sebezhető idegrendszere nem tudta tartósan elviselni a börtönélet nyomasztó légkörét. Összetört lélekkel engedték ki a börtönből 1853 márciusában, és igazi énjét, tiszta öntudatát 1861. április 9-én a budai Schwartzter-intézetben bekövetkezett haláláig nem nyerte vissza.

Ő is az 1848–49-es forradalom és szabadságharc mártírjai közé tartozik. A legnehezebb időkben is hűséges maradt Petőfi példájához, szellemi örökségéhez.

Vahot Imrének a *Pesti Divatlap* közös – feszültségektől sem mentes – szerkesztését és a *János vitéz* kiadását követően fokozatosan megszakadt a közvetlen kapcsolata Petőfivel, aki immár visszavonhatatlanul megtalálta egyéni hangját és hivatását, egyre céltudatosabban járta a maga útját. Eszmei téren azonban ő sem vált hűtlenné hozzá. Egyik előkészítője és részese volt az 1848–49-es szabadságharcok bukása után híven őrizte annak emlékét. Idős korában pedig nosztalgiával idézte föl egykori pálya- és munkatársához fűződő barátságát két posztumusz művében: *Vahot Imre emlékiratai és Petőfi Sándor emlékezete* című, fia, Vahot Gyula által 1880-ban közzétett kétkötetes memoárjában és *Petőfi Sándor élete és művei* című, 1884-ben napvilágot látott művében.